

Havlíčkobrodští zmizelí sousedé

Cíl projektu

Projekt Zmizelí sousedé vznikl na podzim roku 1999 pod záštitou Kanceláře prezidenta republiky. Informace o něm lze nalézt na webových stránkách www.zmizeli-sousedé.cz. Jeho cílem je přiblížit dnešní mladé generaci (především studentům ve věku od 12 do 18 let) osud lidí, kteří doslova zmizeli v době 2. světové války ze sousedství. Odtud pramení i název projektu. Za dobu jeho existence dosáhli organizátoři spolu se studenty a pedagogy dílčích úspěchů, a to na základě získaných informací ze školních a okresních archivů, vyprávění, dokumentů (fotografie, dopisy). Přínosem pro zpracování literárně-dokumentární výpovědi se staly zejména zážitky z osobních setkání s pamětníky a svědky tehdejší doby, kdy ze škol, společenského a veřejného života, tedy z bezprostředního okolí, doslova zmizeli lidé jenom kvůli svému původu.

Na Židovské muzeum se začali po roce 1989 obracet učitelé dějepisu se žádostmi o pomoc, jak vysvětlovat současné mladé generaci uplynulé dějiny, a zejména období holocaustu. Ti se obraceli i na další státní instituce, ministerstvo školství a ministerstvo kultury. V osnovalách a učebnicích dějepisu nenacházeli potřebné informace k tomu, aby mohli učít pravdu podle skutečnosti, protože nic takového neobsahovaly. O samotném tématu holocaustu se na školách neučilo, ale ani se o těchto věcech nemluvilo. Pamětníků tehdejší doby je dnes příliš málo. Ti, kteří holocaust, popřípadě nechvalně známá padesátá léta po válce přežili, jsou dnes staří a někteří i nemocní. Hrozí proto nebezpečí, že zanedlouho nebudou již moci vyprávět svá svědectví. A dnešní pedagogové jsou, v dobrém slova smyslu,

příliš mladí. Zmíněnou dobu nezažili, podobně jako jejich rodiče. Z této „slepé“ uličky proto mnozí z nich hledali východisko.

Cílem projektu s výstižným názvem Zmizelí sousedé bylo podnítit mladou generaci k samostatnému odhalování historie, formulování vlastního názoru, pracovat s tzv. otevřenou otázkou, naučit ji samostatnému přístupu k uvedenému tématu. V dnešní době je možné nalézt nejruznější informace takřka neomezeně, a proto jedná z podmínek projektu klade důraz na práci s neprostředkovými informacemi, tj. takovými, které nebyly dosud nikde zveřejněny. Projekt Zmizelí sousedé se objevuje i ve sbornících, vydaných v jiných jazycích, například v angličtině, což je známka, že se o něj zajímají i jinde ve světě. Velkou rolí v celém projektu má o. s. Zapomenutí, které jej od r. 2002 zpracovává metodicky i organizačně a zároveň spolu s Židovským muzeem zajišťuje finanční podporu.

Prezentace na výstavě

Návštěvníci výstavy zapůjčené z Židovského muzea v Praze s názvem Historie Židů v Čechách a na Moravě a podtitulem Židovské tradice a zvyky se mohli seznámit se zmíněným projektem v Muzeu Vysociny v Havlíčkově Brodě. Projekt zpracovávají žáky Základní školy Štoky a Mgr. Barbora Voldřichová. Obojí návštěvníci mohli zhlédnout do 16. dubna tohoto roku. Vernisáž výstavy se uskutečnila 4. února za účasti vrchního zemského rabína Karola Efraima Sidona. Přestože autorky, současné i bývalé žáky školy (některé z nich již studují střední školu) mají k prahu dospělosti ještě daleko, získaly při práci mnoho zkušeností, cenných dokumentů a informací. Spolu s Mgr. Barbarou Voldřichovou a zástupkyní ředitelky

PaedDr. Zdeňkou Konupkovou, která jejich činností snahu podporovala, výsledky své práce veřejně prezentovaly návštěvníkům ve výstavních prostorách Muzea Vysociny v pátek 23. března. Po dvě hodiny se staly lektorkami pro přítomné posluchače z řad broderské veřejnosti, zástupce samosprávy a některé novináře. Úvodem přednášky položila jedna z dívek přítomným návštěvníkům otázku, co znamená pojem holocaust. Děvčata bez ostychu popisovala postup při získávání informací. Prvotním impulsem se stal kousek nalezeného papíru, který je podnítil k náročným a usilovným činnostem. Jen ve Státním okresním archivu v Havlíčkově Brodě strávila děvčata dobrovolně celé prázdniny, jak mi před časem prozradil jeho ředitel, bez ohledu na počasí lákajícím k letním radovánkám, koupání a opalování. Pro dokonalé seznámení se s prostředím, v němž se odehrávala pohnutá lidská dramata, navštívily žáky některé koncentrační tábory. Zde, přímo na místě, podle vlastních slov, si v duchu představily dobu, ve které tehdejší obyvatelé žili, v těsných, nevyhovujících a nelidských podmínkách dřevěných lágrů, v nichž neexistovala základní hygiena, téměř bez jídla a s myšlenkou na smrt.

Rodina Pachnerových

V pozůstatosti spisovatele Josefa Jahody nalezly autorky v jeho osobní korespondenci písemnosti, z nichž je zřejmé, že si dopisoval se židovskou rodinou Pachnerových. Dalším zdrojem informací byla například kniha spisovatele Františka Drašnera s názvem Jak město ke svému čtvrtému názvu přišlo, který se v kapitole O osvětěnských obětech k tomuto tématu přihlásil, ale i vzpomínky paní Pokorné, které se nacházejí ve sborníku Havlíčkobrodsko v národním odboru. Děvčata čerpala i z knihy Františka Langera s názvem Byli a bylo. Také on byl blízkým příbuzným rodiny, o kterou se zajímaly autorky ze Základní školy ve Štokách, posluchače zaujaly osudy jednotlivých členů rodiny Pachnerových z tehdejšího Německého Brodu, jejich narození, dětství, studia, zdroj obživy, rodinné vazby. Dívky se na ně zaměřily především proto, že o rodinách Židů ze Štoků se již psalo. Podle získaných informací je zřejmé, že rodina Pachnerových měla dům v Dolní ulici č. p. 104, který pocházel z 18. století. V č. p. 157 v téže ulici byla i židovská modlitebna. Josef Pachner byl členem představenstva Židovské náboženské obce. Prvním broderským rabínem byl Josef Singer. Našli údaje o založení židovského hřbitova. Ten se v Havlíčkově Brodě nachází v Ledečské ulici.

Data jeho vzniku se však rozcházejí. Některé prameny, podle nich, uvádějí rok 1890, jiné rok 1888. Na hřbitově našly i pomník rodiny Pachnerů. Přesný počet Židů z řad německobrodských občanů, kteří válku nepřežili, není znám, podle odhadů se však jedná asi o 102 oběti. Stopy se hledají jen těžko, zmínka o židovské komunitě se nachází, například, v podobě jedné věty na památníku v havlíčkobrodském parku Budoucnost. Jména jako Josef, Barbora, Gabriela, Elsa, Pavel, Ida a Arnošt Pachnerovi současníkům již nic neřekají. I další jména by byla dávno zapomenuta. Velká většina z rodiny zahynula v koncentračních táborech, někteří zemřeli ještě před válkou. Nejmladší oběti z rodiny bylo ani ne třileté děvčátko. Děvčata ze Štoků, pod vedením Mgr. Voldřichové, dokázala sestavit rodokmen rodiny, do níž patří například i hudební skladatel Gustav Mahler, jehož rodištěm je Kalíšť nedaleko Humpolce.

Holocaust

Židé byli většinou vzdělaní lidé. Někteří z nich byli lékaři, zdatnými obchodníky, společníky v pivovaru, fotografové, zúčastňovali se veřejného života. Na Židy se vztahovaly Norimberské zákony z roku 1935, které se postupem doby aplikovaly i u nás. Byly omezovány i svými právech, pronásledování, věznění v Ghettu Terezín a odtud odváženi do koncentračních a vyhlazovacích táborů, kde jich převážná většina zahynula v plynových komorách. Od září roku 1941 měli Židé starší šesti let povinnost nosit Davidovu hvězdu. V táborech byli vězni vydáni napospas svým trýznitelům. Na některých z nich prováděli němečtí lékaři „pokusy“, ty většina z nich nepřežila. Mrtvá těla byla spalena v krematoriích. V Osvětimi šli Židé přímo z příjezdové rampy do plynových komor. Pro nás je těžké představit si život tehdejších vězňů. Také většinu dokumentů Němci před příchodem fronty, s důkladností sobě vlastní, zničili, takže důkazů je velmi málo.

Lidé mají dar zapomínat a zmíněný projekt je také o tom, že lidé, většinou židovského původu, zaplatili za svůj původ, pro ně nejdražším způsobem, svými životy. Přišli také o své majetky. Malý zbytek těch, kteří holocaust přežili, neměli většinou po svém návratu z čeho žít.

„Nechtěli jsme získat jenom jména“, řekla jedna ze žákyň, „ale také informace o tom, jak to v tehdejších Německém Brodě vypadalo“. Dodala, že podle získaných informací byl pobyt Židů za husitských válek ve městě zakázán. Židovská komunita nebyla, podle zjištění, nijak početná, měla asi kolem 200 obyvatel a Židé neměli



Snímek ze židovského hřbitova v Havlíčkově Brodě, Ledečské ulici

v tehdejších Německém Brodě ani svou vlastní ulici. Navštívily také koncentrační tábory a podle jedné z nich „bylo zvláštní tam stát a představit si, jaké to tam tehdy bylo“. V koncentračním táboře Brzezinka (Auschwitz) zbylo obrovské množství věcí po lidech, kteří šli do plynové komory, například šatstvo, kufry s vizitkami jejich majitelů.

Svědectví archivů, dokumenty

Informace o projektu Základní školy Štoky mohou zájemci nalézt na webových stránkách www.zstoky.com. Samotné vyprávění autorek však bylo mnohem zajímavější. Přítomní posluchači si mohli prohlédnout i archivní dokumenty, mezi nimiž byly i peníze, kterými se platilo v Ghettu Terezín. Dále například vyhláška Okresního úřadu v Humpolci ze 4. 9. 1941, v níž se Židům, podle tehdejšího čl. 3 zákona o organisaci politické správy, zakazuje přístup do veřejných knihoven, půjčoven knih (jakož i vypůjčování knih z těchto ústavů) v politickém okrese Humpolce. Mezi dokumenty bylo i opatření Okresního úřadu v Německém Brodě ohledně styku židovského obyvatelstva s ostatními občany (navštívě divadel, biografů a zákaz pobytu na veřejných místech po 20. hodině), ale i vyhláška, týkající se stanovení nákupní doby v obchodech židovského obyvatelstva. Sankce ve formě pokuty za porušení obecně závazného předpisu činila buď 5 000 korun, anebo byla trestána 14denním vězením. Průstupky řešil okresní úřad.

Návštěvníky přednášky, mimo jiné, také zaujaly některé citace z dopisů a deníků židovských vězňů, plné smutku, stísněnosti, touhy po domově a blízkých, a které také vyjadřovaly i obavy z nejasné budoucnosti. Obsahovaly i věty, v nichž si pisatelé stěžují na podmínky, v nichž se nacházeli, tj. na nedostatek soukromí, jídla a vůbec všeho, co člověk potřebuje k životu. Prostřednictvím dopisů, adresova-

ným rodinám nebo přátelům, vyčítali sami sobě například i to, že si se sebou při odchodu z domova nezvalili pořádné oblečení a obuv.

Chcují vydat sborník

Panely, které žákyň vytvořily, obsahují vše, o čem před posluchači hovořily. Impulsem, který podnítil jejich zájem a následnou činnost, byl nalezený kousek papíru. I když se zdá, že jejich práce skončila, je tomu právě naopak. Dále hledají nové podněty, kterými by doplnily stávající dokumenty o osudech našich dávných zmizelých sousedů. Tímto se obrací na širokou veřejnost s prosbou a přáním, aby nezůstávala lhostejná ke své minulosti. Vítají sebemenší informace, která by je přivedla na stopu. Téma je stále současné a otevřené pro všechny. „Mezi lidmi se začíná probouzet pocit, že se tedy nikdy nic nestalo, a z toho je potřeba vycházet“, řekla mimo jiné, v závěru setkání jedna ze žákyň. Zdá se, že tato slova jsou varováním pro nás všechny. Na třináct, již vytvořených, panelů chtějí navázat dalšími. V plánu mají také vydat sborník.

Celostátní projekt podpořilo mj. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvo kultury ČR, Nadace Pražské židovské obce a Nadace Židovského muzea v Praze. Kromě Štoků se do něho zapojila i jiná místa, například Chotěboř, Telč, Litomyšl, Heřmanův Městec, Plzeň, Krnov.

Mě osobně zaujal citát, který jsem opsala z materiálů, které byly na uvedené přednášce k dispozici: „A ještě je třeba říci, že podle pořádku existujícího není vhodné, aby byl národ poroben jinému národu, aby tento jej podmanil, neboť Bůh stvořil každý národ pro sebe sama... Neboť podrobení národa národem neodpovídá pořádku existujícího, jehož je třeba. Neboť je třeba, aby každý národ byl svobodným“. Rabbi Löw: Nechcete Jisrael (Věčnost Israele), Kapitolá I, Praha 1599. □ ab



Na snímku některé z autorek projektu ze ZŠ Štoky (zleva) Lenka Klinčůchová, Gabriela Kubátová, Lucie Křížová, Eliška Konupková, Kateřina Boumová

16

Někdy je všechno jinak.

Jindy zase události zapadají do sebe jako ozubená kolečka dobře promazaného stroje, užitek to však nepřináší.

Hned ráno zavola radim Hasil do drogerie, v níž Hana Bláhová pracovala. Drogista upjatě sdělil, že Hanu na hodině propustil, měl k tomu příčinu.

„Rád bych ji znal!“

„To bylo mezi námi.“

„Bláhová si může vyžádat právní pomoc. Váš by to potom mohlo přijít hodně drahé.“

Radim Hasil bloufal, za zkoušku to stálo.

„Kradla.“

„Co?“

„Peníze.“

„Odkud?“

„Z pokladny.“

„Obrátil jste se na policii?“

„Nechtěl jsem té holce dělat zle.“

„To znamená, že jí kraděz nemažete dokázat?“

„Mám svědka. Svědkyni!“

„Druhou prodavačku?“

„Ano.“

„Tu, která se od vás nechává osahávat?“

Další rozhovor se Radimem Hasilovi nejevil jako perspektivní, zavěsil. Hana Bláhová mu způsobila starosti. Pochyboval, že skutečně kradla, třebaže to vyloučit nemohl. Měl by ji hledat. Ale kde? Úvahy přerušilo zavolání otce Homéra. Mluvil zdrčle, úsečně a trudným hlasem. Buď se mu přihodilo něco katastrofálního, s čím nedokázal hnout ani s přihlednutím ke všem svým možnostem, nebo si netroufal, také však možná pouze vyzvídal. Sotva mohl očekávat, že jeho nezáživný syn bude zčistajasna vytažen na světlo jako králík z klobouku.

„Vy přece udržujete s Vladanem spojení!“

„Nikoli pravidelně.“

„Když se sám ozve.“

Svatopluk Homér to potvrdil.

„Kdy se ozval naposledy?“

„Už je to pár dnů.“

„Nebo týdnů?“

„Poslyšte...“

V tom jednom jediném slově zazněla hrozba. Také strach.

„Nejste mým klientem, pane Homére. Přesto vám prozradím, že jsem zatím na stopu vašeho syna nenarazil.“

„To je ovšem velice špatné!“

„Pro Vladana.“

Zavěsil, „těšilo mě“ už řekl jen do prostoru. Ve skutečnosti ho rozhovor se SvatoPlukem Homérem netěšil vůbec. Už proto, že neměl rád lidi, kteří se domnívají, že jim ostatní musí zobat z dlaně. Napadlo ho, že by měl zavolat Vladanově matce. Než to stačil udělat, přihlásila se sama. Naléhavě a značně rozezleně. Také se domnívala, že soukromé očko je kouzelník, jemuž postačí cokoli nalhat a přesto si poradí.

„Jestli nejste s mým postupem spokojená, můžeme spolupráci přerušit.“

„Tak jsem to nemyslela, pane Hasile. Co bych si počala?“

„Obrátila byste se na policii. Vyšlo by vás to levněji.“

„Zamítнуo,“ vyrazila rozhodně.

Byl to den naplněný telefonováním. Nikomu se nechtělo do nepohody, neboť zase sněžilo. Další zavolání už bral Radim Hasil stoicky, beze spěchu zvedl sluchátko a ohlásil se.

„Okamžik, prosím.“

Ta žena měla lahodný hlas, vzbuzující představu bezmála éterické bytosti. Vážila ovšem kolem devadesáti, byla matkou tří dospělých dětí a babičkou čtyř vnoučat.

„Potřebuje váš vrchní inspektor Gavura. Čekejte!“

17

Čekal.

Konečně se kriminalista ozval. Nabroušeně, jako obvykle.

„Zdravím! Milý šerlocko, co jste nám to nadrobil na horách kutných? Městský úřad ohlásil tamní kriminalce, že jste se inten-

47

Mariánské sousoší

Část svého života prožil v Ledči nad Sázavou i významný pardubický sochař a fezbář Jakub Teplý (1729 – 1802). Přebýval již několik let ve městě, kde pracoval na několika zakázkách. V roce 1766 si dokonce zakoupil v Kozelské ulici malý domek s polnostmi. Osud mu však ve městě nepřál. Za několik měsíců, přesně 18. dubna 1766, vypukl v ulici požár, který pohltil několik tehdy dřevěných domků. Mezi nimi byl i domek Jakuba Teplého. Mistr prodal spáleniště s polí a ještě nějaký čas zůstal ve městě. Tady dodělával některé rozpracované zakázky v kostele svatého Petra a Pavla a Mariánské sousoší na východní straně dnešního Husova náměstí. Jeho výška dosahovala na tehdejší dobu úctyhodných jedenáct metrů. Široký podstavec tvořil čtyřhran s roklávními stěnami ze žuly, kde uprostřed jsou latinská chvalořečení Panny Marie. Na čtyřech stranách stojí sochy českých světců, sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Floriána a sv. Jana Nepomuckého. Jsou zhotoveny z hrubozrného kutnohorského pískovce.

Uprostřed nich se zvedá sloup s andílkou na oblacích, ukončený sochou Panny Marie. Celé sousoší dokončil mistr v roce 1770. Sousoší bylo několikrát opravováno a jeho poslední velké restaurování se uskutečnilo v roce 1988. Prováděli je restaurovaři - akademičtí sochaři Jan Trtílek a Otakar Marcin. V krátkém čase ale zasáhli vandalové a všechny sochy obraly o jejich atributy. Proto dnes stojí sousoší na náměstí částečně devastované. V minulosti se rozkládal kolem sousoší ozdobný plůtek, který alespoň zčásti zamezoval přístup k památce. Ten dnes již kolem sousoší chybí a tak je možný přístup k němu i na něj. Při opravě sochaři



Na snímku detail sochy Panny Marie na vrcholu sousoší ve výšce jedenácti metrů

poukazovali na špatný stav soch. Bude proto třeba sochy snést, udělat jejich kopie a originály přenést do Městského muzea. Podobně tak došlo k opravě Mariánského sloupu na havlíčkobrodském náměstí. Ledečské sousoší je státem chráněná památka, ležící v centru památkové zóny. Bude tedy možnost na jeho opravu čerpat finanční prostředky z Ministerstva kultury České republiky. Záleží tedy na ledečské radnici jak se k celému problému postaví, aby se tato významná památka města zaskvěla opět v původním stavu. □ Text a foto: František Pleva